

Szembenézés és tisztánlátás

Szakolczay Lajos interjúja Oláh Jánossal
(részletek)

– *A gyerekkor (Nagyberki, Soroksár) tündérsziget, de egyúttal a küzdelem – az önálló arc s magatartásforma – kialakításának a terepe is. Műveidből ítélve, jól lehet virgonc gyerek voltál, téged nem is annyira a játék kerített hatalmába – egyáltalán játszottatok-e? –, hanem a munka, az ősök életrendjéhez – a kis kovács is akkor kovács, ha ráver a vasra – való viszonyulás. Szépségek voltak, de voltak-e gyerekkorodnak borzalmi is?*

– Rögtön egy kettős kérdéssel kezdted. Maradjunk először az utolsó felvetés mellett, a borzalmak tájékán. Hogy válaszolni tudjak, először is tisztázni kéne, legalább a magam számára, mit is sorolnék én a „borzalom” szó jelentéstartományába, mit érzek borzalomnak. A borzalmat megérteni – gondolom én – igencsak bajosan lehet, ha lehet egyáltalán. A borzalom számomra érzés, olyan érzés, amely valahol az erkölcsön kívüliség és a költői képzelet találkozási pontján képződik meg. Objektív, isteni szempontból minden történés természetes, a természet rendje, azaz Isten szándéka szerint való. A borzalom a mi emberi szempontunk következménye. Nyilván voltak olyan történések s a valóban megélt történetek mellett olyan hallott történetek is, amelyeket gyermekként hajlamos voltam sajátjaimként megélni, amelyek a borzalom érzését váltották ki belőlem. Mint mondod, olvastad a könyveimet, így hát te is tudod, mivel sokat megírtam belőlük. Teljes leltárral nem szolgálhatok, ez a leltár, ha

képes volnék elkészíteni egyáltalán, beláthatatlan terjedelmű volna, de néhány látszólag jelentéktelen esemény megemléstől elindulva megpróbálok eljutni a gyerekkort lezáró alapvető borzalmakig.

A hernyókkal kezdeném, amelyek a nagyberki ház és udvar fölé boruló tengernyi diófa lombkoronájából potyogtak az udvar keményre taposott földjére. Mutatóujnyi óriás hernyók voltak ezek, valóságos öslény-szörnyetegek, testüket fluoreszkáló, világoszöld rinocéroszbőr borította, amelyből gombostüszzerű érzékelő és védekező szőrszálak meredeztek, a szőrszálak hegyén élénksárga, mérgező bogycskák riogatták az illetéktelen támadókat. A tyúkok sem merték megtámadni őket. Ha véletlenül egyre-egyre az udvaron átvágtatva mezítláb rátapostál, és a kibuggyanó sötétzöld vérral kevert bélsár hidegen felszökött az ujjaid között, az volt maga a borzalom. Hiába mostál lábat, az őseletnek, őshalálnak ez a nyálkás-jeges érintése napokig égette gyógyíthatatlanul a bőrödöt. Ártatlan, semmi kis borzalom volt ez, de a halálfélelem közelébe sodort. Sötét, hernyóvér tóban fuldokoltam, égő erdőben loholtam szívszakadva. Sokat álmodtam, küzdöttem a halállal, sokkal többet, mint most öregkoromban, amikor karnyújtásnyira van tőlem.

A *Közel-Visszatérés* világát, hogy kérdésed első részére is megpróbáljak válaszolni, én nem nevezném tündérszigetnek. Sokkal inkább szkeptikus, realista szemlélet jellemzi, semmint idilli. Ta-

lán az okoz némi érzécsalódást, hogy mindent a gyermek szemével látunk, fülével hallunk, orrával szagolunk, nyelvvel ízlelünk, ujjjaival tapintunk, képzeletével egészítünk ki, ösztönével nevezünk nevének, a gyermek érzékeiben pedig sokkal elemibben van jelen a születés előtti világ univerzális távlataira való rácsodálkozás részegült boldogsága, a születés csodájának és kínjának borzongató tapasztalata, mint a sok-sok kényszerű alkalmazkodás, az intellektuális, tudati kontroll által megnyomított felnőttében. A *Visszatérés* utolsó jelenetében az orosz sortűz hajsza hímjén leteríti az emlékezőt, aki a veszély múltán megpróbál körülnézni, de látását még a golyók freccsentette vakolatdarabkák kicsalta könnyek homályosítják el, színezik ki, nagyítják föl, mintha a valósággal való szembenézés csak az álom kódján keresztül volna lehetséges. Ebben a valós téren túli térben látja lebegni a lába előtt heverő átlótt vizesödört, hallja a golyó ütötte fekete lyuk körül pattogzó zománc percegését, ahogyan összekeveredik a hernyótalpak távolodó zümmögésével. Ez a pillanat a gyerekkor vége, a becsukódó kaput a borzalom lakatja zárja le. A könyvben sok a képzelet szülte jelenet, de ez a záró kép teljes egészében megtörtént jelenet rekonstrukciója. Olyan személyes élmény volt ez, amely teljesen megváltoztatta nézőpontomat, más lett körülöttem a világ. A borzalmi is, a csodái is, a brutalitása is, a szépsége is, minden tulajdonsága, ami addig természetes volt, megváltozott, különössé vált.

Az első orosz támadás utáni viszonylagos fegyvernagyvadás idején apámmal kerékpáron bejártuk

a várost. Jártunk a Corvin közben, a Köztársaság téren. A Corvin közben egy kiegészített tank előtt megálltunk. Fölmásztam a tank láncfalpára, behajoltam a fedelét vesztett lőtoronyba. Azon nyomban megcsapta orromat a frissen sült, pörköldött, megégett emberhús édeskés-keserű illata, a tank belsőjén uraló félhomályból lassan-lassan a pulikutyányira zsugorodott hullák sziluettjei is kibontakoztak. Hányingerrel küszködve kászálódtam le a kormos páncélpadkáról. Ők lettek volna, akiknek a golyóitól majdnem meghaltam, vagy csak lehettek volna?

Felködlött bennem a kielégített bosszú érzete, de ezt az érzést rögtön elnyomta a sajnálaté, igazán azonban egyik sem tudott hatalmába keríteni. A sült emberhús szagán, s a nyomában feltoluló hányingeren kívül semmi mással nem voltam képes törődni, nemcsak a hazaúton, hetekig ez töltötte be egész lényemet, blokkolta le minden érzékemet. Írtam erről egy elbeszélést, amelynek kézzel lejegyzett első vázlata, mert először mindent kézzel írok, azóta is valamelyik kallódó félben lévő mappa mélyén várja, hogy végleges formába öntsem. Igen, a történet, a bennem lappangó szorongás várja, hogy üzenetté váljon, és megszabadulhassunk egymástól, de minden más körülmény az elfojtás irányába szorít.

A közvetlen élmények mellett, azokkal csaknem egyenrangúként éltem meg sok hallomásból ismert történetet. Percekkel azelőtt, hogy csodával határos módon a tököli bázisról a főváros felé nyomuló tankok sortüzéből kimenekültem, egyik iskolatársamat, aki néhányadmagával a mozi lépcsőzugába próbált visszahúzódni, homlokon találta

Édesanyjával 1944. január 1-jén

egy robbanógolyó. Szétfröccsenő agyveleje a lépcsőre, a küszöbre s a vele egy kupacba húzódott társak arcára, ruhájára kenődött. Mondom, nem voltam jelen, amikor az eset megtörtént, de a jelenlévők közül többen is elmesélték, a helyszínen hetekig látni lehetett a vérnyomokat s az agyvelő zsíros foltjait. Álomban, félálomban nemegyszer végigéltem az ő halálát, érzem, hogyan robban szét az agyvelőm. Amikor kiderült, hogy mindez csak álom, képzelődés, sértetlen vagyok, nem éreztem elégtételt, sem boldogságot, inkább szégyenkezést, hogy sokakkal ellentétben én megúsztam. Ekkoriban értettem meg először, mit jelent magyarnak lenni. Ezek az emlékek olyan stigmát égettek az emlékezetembe, amelyet semmilyen agymosás nem volt képes kitörölni, pedig volt részem jó egynéhányban. [...]

– *A tanulás, az iskolába járás örömeiről mondjál valamit! A kiválásban – tudom, a gyerek ösztönösen él, ilyenén nem gondolkodik – segítette-e a betű?*

– Nem akartam kiválni. Eggyé akartam volna válni sokkal inkább,

azzal a számomra utolsó sejtjéig elfogadott közeggel, amelyben éltem. Kapáltam, kaszáltam, a kovácsműhelyben segítettem. *Földem* című versemben mindezt a tőlem telhető legteljesebb pontossággal és érzékletességgel megírtam. Érdekes, hogy ezt a verset egyetlen folyóirat sem közölte, ha jól emlékszem, még a Somogy is visszautasította. A körülötte képződött ellenszenv miatt aztán a versesköteteimből is kimaradt. A *Nagyítófény* című válogatott verseskötetemben jelent meg 1990-ben, mintegy huszonöt év lappangás után. Azóta itt tölti száműzetését. Kelemen Lajos barátom a somogyi költők antológiájának összeállításakor most figyelt föl rá újra. Ennek különösen örültem, mert az embernek szűkebb pátriájában talán még nehezebb megértésre találnia, mint idegenben.

Igen, hamar megbarátkoztam a betűvel, de gyermekként nem estem rögtön a bűvöletébe. Én nem írtam már alsós koromban verseket, különösen nem olyanokat, amelyekre máig emlékeznék, mint pályatársaim közül a legtöbb-

ben. Mindig sok verset olvastam. Kedves költőimmal, egy-egy kötetükkel heteket, hónapokat töltöttem el. Rengeteg versfoszlány ragadt meg a fejemben. A költészetet tekintve mindenevő voltam. A nagy, bódult olvasások úgy hetedikes korom táján kezdődtek, s a középiskolás meg az egyetemi éveket szinte teljesen betöltötték, és szinte kizárólag regényekhez, filozófiai művekhez kötődtek. Érdekes, semmi olyan olvasmány nem ragadta meg a figyelmemet, amely a kortársaim többségét lenyűgözte, sem a *Micimackó*, sem a *Piszkos Fred*, sem a hozzájuk hasonló, a gimnáziumi ökörködések hangulatát idéző művek nem érdekelték. Móricz Zsigmond, Veres Péter, Sinka István, Tamási Áron, Illyés Gyula, Kodolányi János, Kaszák Lajos, Németh László prózája, a külföldiek közül Balzac, Tolsztoj, Dosztojevszkij, Proust, Joyce, Reymont, Thomas Mann, Camus, Steinbeck, Faulkner regényei merülnek föl elsősorban az emlékezetemből. Csak azért említettem neveket, hogy érzékeltessem, milyen jellegetű irodalomhoz vonzódtam, és vonzódom ma is, mondjuk így, a szó erejére hagyatkozó, az élettapasztalat sodrában született realista vagy mitikus-költői próza jelentette számomra a példát.

Egyébként az iskolába járás számomra csupán az első négy évben szerzett örömet. Ötödiktől kezdve valóságos vesszőfutás volt. Hiába voltam jó tanuló, ezt senki nem méltányolta, mintha inkább idegesítette volna a környezetemet, diáktársaimat, egy-két kivételtől eltekintve a tanárim többségét is. Kivételként a matematika- és a magyartanáromat nevezhetem meg. A középiskola befogadóbb

közeg volt, de igazi szellemi támaszt ekkor sem a tanárim körében találtam, hanem az iskola könyvtárosa, Varga Magda és férje, Varga Domokos személyében. Igaz, ekkor már mintatanuló sem voltam, csak a reáltárgyakból volt jelesen, magyarból például középsre érettségiztem.

– *Sokoldalú alkotó vagy, egészen fiatal korodban – bár verssel indultál – több műfajban is letted a névjegyed. Aki csak a „népi”, de nem „népies” hangú költészetet ismeri, el sem tudná képzelni, hogy a magyar színháznak is – ha tudják, ha nem – unikumot jelentő Kenyérpusztítókat te írtad. Amíg híres versed, a csapatot indító-összefogó Elérhetetlen föld csaknem bukolikus hangulatban (ugyanakkor az ősök tartásához igazodva) a nemzedék számára nincs-élet reménytelenségét emelte fókuszába, háromszereplős színpadi játékod – Beckett Godot-ra várva című abszurdja már létezett, de a szintén Nobel-díjat kapott Khao-Hszing csien A buszmegállója aligha – az abszurdba csomagolt börtön-lét csimborasszója. Az Egyetemi Színpadról elhangzott zseniális kiáltásnak – noha Ruszt József melletted állt, s évtizedekkel később Bucz Hunor is bemutatta az Európai vőlegényt (Tér Színház) – miért nincs folytatása?*

– Nem rajtam múlik. Lassan azért talán már rajtam is. Hiszen, ha nincs hívás, nincs inspiráció, akkor írhatnék az asztalfióknak. Igaz, akkor az csak rejtett színpadi vagy hangjáték lenne, mint a kezdetekben például, amikor a *Szarka város* vagy a *Fordulópont* című verseimet írtam, amelyek jelzetlenül ugyan, de több hangra és kórusra vannak hangolva.

Az elbeszéléseimbe rejtett szituációk is megállnák a helyüket színpadon és filmvászonon egyaránt, ha az általam megfogalmazott problémák, konfliktusok iránt volna fogékonysága a színházi és a filmes világnak. Egyébként azt még megemlíteném, hogy Szobolits Béla *Makacs álmok* című dokumentumfilmjátékának elkészítésében érintőlegesen annak idején részt is vállaltam. Igen kis mértékben ugyan, mert a film természeténél fogva igazi forgatókönyv írására nem volt lehetőség. Ezért bátran dicsérhetem ezt a méltatlanul elfelejtett filmet, amely a rendszerváltást megelőző pillanatokat mutatja be egy falusi színjátszó kör életén keresztül. Visszatérve a színi kalandokhoz, nem voltak nagy számúak. Az Egyetemi Színpad és a Tér-színház bemutatói között harminc év telt el. Valamikor a hetvenes években Bényei József szeretne bemutatni *Az európai vőlegény* első változatát *A mi lányunk* címen, de Siklós Olga és Szabó Magda közös erővel leállították a próbákat. Az egyetlen színpadi műhely, amely ebben az időszakban bizonyos folyamatossággal számított rám, a Sumonyi Zoltán vezette Rádiószínház volt. Három hangjátékomat szólaltatta meg: az *Utazást*, *Az embert* és a történelmi tárgyú *Kis Károlyt*.

Természetesen örülnék neki, ha némi színházi, vagy rádiós jelenlét jutna az írásaimnak, de ha nem jut, azt is el kell fogadnom, elég szájalmas volna, ha most öregkoromban kezdenék házalni divatjuk múlt portékáimmal, amikor a komoly szó már senkit sem érdekel, a humor is csak akkor, ha annak semmi tétje nincsen.

(Agria, 2010. ősz, 25–27., 28–30.)